

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У найближчій перспективі на ринку праці будуть необхідні фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, вміють конструктивно керувати емоціями та володіти іншими сучасними вміннями. Було доведено, що професійні компетентності вчителя, зокрема емоційний інтелект, є дуже важливими для ефективності навчального процесу. У наш час не досить багато уваги приділяється розвитку вчительського емоційного інтелекту. Ще зовсім недавно спостерігалось знехтування емоціями в галузі освіти. З огляду на те, що емоційний інтелект можна розвивати в дорослих і що такий розвиток сприяє покращенню особистісних, професійних та організаційних результатів, розвиток емоційного інтелекту в майбутніх вчителів є важливим завданням, яке має бути включеним до освітнього процесу вищих педагогічних закладів освіти.

Ключові слова: емоційний інтелект, емоційний інтелект вчителя, професійний розвиток, розвиток емоційного інтелекту.

Процес реформування середньої освіти, який відбувається в даний час в Україні, є важливим для нашої країни, адже освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості та її успішної соціалізації. Даний процес є запорукою розвитку суспільства та зростання економічного добробуту держави.

Серед низки причин, які стали поштовхом до реформи нової української школи, є і дослідження, згідно з якими в найближчій перспективі на ринку праці будуть необхідні фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, вміють конструктивно керувати емоціями та володіти іншими сучасними вміннями.

З огляду на те, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [2], можемо стверджувати, що розвиток у майбутніх вчителів емоційного інтелекту є актуальною проблемою сьогодення.

Найбільш ранні коріння ґрунтовних досліджень емоційного інтелекту можна простежити в роботі Чарльза Дарвіна, який зазначав важливість емоційного вираження для виживання, а також для адаптації. Ч. Дарвін вважав, що емоції задовольняють тільки біологічні потреби. Вони сигналізують, що наші потреби не було задоволено. У такому випадку людина відчуває негативні емоції, зокрема злість, страх, розчарування, депресію [5].

Ще не так давно поняття інтелекту розглядалося в тісному зв'язку з такими пізнавальними функціями, як пам'ять, навчання та вирішення проблем. Тим не менш, вчені вже на початку 1900 років почали говорити про те, що непізнавальні аспекти інтелекту також існують. Так, Е. Торндайк описав тип соціального інтелекту, який був пов'язаний із управлінням та розумінням інших. У 1940 році Д. Векслер у своїй концепції «некогнітивного» інтелекту говорить про те, що повне визначення поняття «інтелекту» не можливе без визначення тих аспектів, які не відносяться до традиційних когнітивних здібностей [5].

У 1983 році Г. Гарднер публікує новаторську роботу «Рамки розуму: багатоаспектний інтелект», в якій він доводить, що кожна людина має більше ніж один тип інтелекту. Його модель множинності інтелектів базується основним чином на: внутрішньо особистісному інтелекті (здатність розуміти свої почуття, мотиви та страхи) та міжособистісному інтелекті (здатність розуміти інших, їх бажання, мотиви та наміри) [5].

У 1985 році Уейн Пейн в своїй докторській дисертації «Дослідження емоцій: розвиток Емоційного інтелекту» вперше вжив термін «емоційний інтелект» для того, щоб описати додатковий тип інтелекту [7].

Саловей та Майер у 1990 році описали емоційний інтелект як здатність контролювати свої власні та чужі емоції та почуття, розрізняти їх та використовувати отриману інформацію, щоб керувати мисленням та діями. [6].

Модель емоційного інтелекту, запропоновану Р. Бар-Оном в 2006 році, як найкраще підходить саме вчителям. Він розглядав емоції та соціальну компетентності як такі, що лежать в основі емоційного інтелекту, та визначив емоційний інтелект як поєднання взаємопов'язаних емоційних та соціальних компетенцій, навичок та посередників, які визначають, наскільки ефективно ми розуміємо та виражаємо себе, розуміємо інших та встановлюємо з ними зв'язки, долаємо виклики сьогодення [4].

У наш час не досить багато уваги приділяється розвитку вчительського емоційного інтелекту. Ще зовсім недавно спостерігалось знехтування емоціями в галузі освіти. Таким чином, достеменно невідомо, як впли-

ває розвиток вчительського емоційного інтелекту на особистий емоційний інтелект та на пов'язану з ним поведінку.

Дослідивши психолого-педагогічні джерела, можемо стверджувати, що емоційний інтелект вчителів є дуже важливим для виконання ними професійних обов'язків. Так, вчителі з високим рівнем емоційного інтелекту демонструють турботу, створюють емоційно-позитивний клімат та покращують освітнє середовище.

За думкою Р. Бар-Она, емоційний інтелект включає в себе п'ять основних компонентів, до складу яких входять компетенції. А саме: внутрішньо особистісний (самосвідомість, самоаналіз, асертивність, незалежність та самореалізація); міжособистісний (емпатія, соціальна відповідальність ат міжособистісні стосунки); адаптивність (дослідження реальності, гнучкість та вирішення проблем); стрес-менеджмент (стрес-толерантність та імпульсивний контроль); загальний настрій (щастя та оптимізм) [4].

Внутрішньоособистісні компетенції емоційного інтелекту, зокрема емоційна самосвідомість, є важливими для успішної професійної діяльності вчителя з огляду на високу емоційність даної діяльності. Емоції вчителя впливають на його самопочуття, мотивацію, креативність, задоволення професійною діяльністю та самостійність, соціальні стосунки, зокрема з учнями, та на процес навчання в цілому.

Розвинений емоційний інтелект допомагає вчителю зрозуміти свої емоції та передбачити реакцію інших на ті чи інші емоційні вирази, контролювати емоції під час взаємодії з учнями та відповідно реагувати.

До внутрішньоособистісних компетенцій емоційного інтелекту можемо віднести такі компетенції:

- 1) усвідомлення впливу емоційної сфери на життєдіяльність;
- 2) сприймання емоційних переживань як цінностей;
- 3) об'єктивне сприйняття реальності;
- 4) виявлення інтересу до пізнання світу, його закономірностей;
- 5) самопізнання;
- 6) відкритість до нових вражень, подій і життєвих змін;
- 7) прагнення до гармонії, психологічного благополуччя, здорових стосунків;
- 8) творче ставлення до життя, міжособистісних стосунків;
- 9) об'єктивне оцінювання і визнання своїх переваг і недоліків через самоаналіз;
- 10) відповідальність за власні емоційні реакції;
- 11) ідентифікація емоцій, які переживаються в конкретний момент за тілесними реакціями, думками;
- 12) аналіз власних емоцій, почуттів, причин їх виникнення;
- 13) використання емоцій для самомотивації, полегшення процесу мислення, ухвалення рішень, досягнення цілей;
- 14) оптимістичне мислення, акцентування уваги на позитивних аспектах життя;
- 15) конструктивне ставлення до помилок;
- 16) володіння прийомами психолофізіологічної саморегуляції;
- 17) управління увагою, уявою [1].

До міжособистісних компетенцій емоційного інтелекту відносяться такі компетенції:

- 1) усвідомлення себе як рівноцінного суб'єкта комунікативної взаємодії, відповідальність за її процес та результат;
- 2) ідентифікація емоцій інших;
- 3) аналіз емоцій, почуттів інших людей, причин їх виникнення;
- 4) сприйняття та розуміння невербальної мови тіла і рухів (жестів, міміки, інтонації голосу) та використання цього досвіду для покращення комунікації;
- 5) володіння навичками активного слухання;
- 6) розуміння емоцій, почуттів іншої людини, поставивши себе на її місце (емпатія);
- 7) надання та сприймання емоційної підтримки;
- 8) вербалізація емоцій;
- 9) контроль над імпульсами (вміння чинити опір негайним бажанням виплеснути емоції);
- 10) вміння ставити запитання для розуміння емоційного стану іншої людини;
- 11) адекватна і толерантна реакція на позитивні та негативні емоції з боку інших;
- 12) конструктивний захист власних психологічних кордонів, своєї точки зору;
- 13) вміння відмовляти, не ображаючи іншу людину;
- 14) вміння надавати мотивуючий як позитивний, так і негативний зворотній зв'язок: щиро висловлювати похвалу, компліменти, тактовно – критику, претензії та невдоволення;
- 15) адекватне сприйняття зворотнього зв'язку з боку інших: як критику, претензії та невдоволення так і компліменти, похвалу;
- 16) вміння пробачати, звільнюватися від образ;
- 17) вміння співпрацювати, володіти способами спільної діяльності, доходити згоди;
- 18) вміння вирішувати емоційно напружені ситуації, конфлікти, долати бар'єри у спілкуванні;
- 19) виявлення високого рівня емоційної стійкості та саморегуляції в стресових ситуаціях [1].

Міжособистісні компетенції емоційного інтелекту, зокрема емпатія, етноемпатія та міжособистісні стосунки, займають винятково важливе місце у професійній діяльності вчителя.

Емпатія – це проникнення в емоційний стан іншої людини, розуміння її емоцій, відчуттів та переживань. Термін «емпатія» в буквальному значенні вказує на здатність емоційно сприймати внутрішній стан людини. Етноемпатія – здатність до ціннісного резонансу з почуттями іншої людини – представника певного етносу [3].

Емпатія впливає на здатність вчителя зрозуміти погляди та потреби учнів, сприяє створенню турботливих, підтримуючих та значущих відносин та впливає на ефективність навчального процесу. Позитивні відносини між вчителем та учнями є важливою складовою частиною якості навчання, які сприяють створенню стабільної, позитивної, підтримуючої атмосфери в класі, і, як результат, призводить до зростання позитивної поведінки, мотивації, академічних успіхів учнів у цілому. Така атмосфера також сприяє гарному самопочуттю вчителя.

З огляду на вищесказане можемо зробити висновок, що емоційний інтелект впливає на організацію навчального процесу. З огляду на те, що емоційний інтелект можна розвивати в дорослих і що такий розвиток сприяє покращенню особистісних, професійних та організаційних результатів, розвиток емоційного інтелекту в майбутніх вчителів є важливим завданням, яке має бути включеним до освітнього процесу вищих педагогічних закладів освіти.

Використана література:

1. Драбчук Т. І., Дубовик С. Г. Розвиток емоційного інтелекту сучасних менеджерів як умова їх успішної діяльності / Т. І. Драбчук, С. Г. Дубовик // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – Суми, 2014. – № 5. – С. 1–7.
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII.
3. Фогель Т. М. Виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи : дис. ... кан. пед. наук: 13.00.07 / Т. М. Фогель. – О., 2013. – 286 с.
4. Bar-On R. (2006). The Bar-On model of Emotional-Social Intelligence (ESI). *Psicothema*, 18 (sup), 13–25.
5. Emotional Intelligence. (2010) MTD Training and Ventus Publishing ApS. Download free ebooks at bookboon.com.
6. Mayer J. D. and Salovey P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey & D. Sluyter (Eds.), *Emotional Development and Emotional Intelligence: Educational Implication* (pp. 3-31). New York, NY: Basic Books.
7. Teachers' emotional intelligence: The impact of training / Special Issue Volume 8, Number 1, April 2016 pp 75-94.

Referances:

1. Drabchuk T. I., Dubovyk S. H. Rozvytok emotsiinogo intelektu suchasnyh menezheriv yak umova ih uspishnoi diyalnosti / T. I. Drabchuk, S. H. Dubovyk // *Visnyk Sumskogo natsionalnogo agrarnogo universytetu. Seriya "Ekonomika i menezhment"*. – Sumy, 2014. – № 5. – С. 1-7.
2. Zakon Ukrainy "Pro Osvitu" vid 05.09.2017 № 2145-VIII.
3. Fogel T. M. Vychovannia kultury mizhetnichnyh stosunkiv pidlitkiv u protsesi pozaklasnoi roboty [Upbringing of culture of interethnic relations of the teenagers during the out-of class work.] candidate's thesis / Fogel Tatiana Mykolaivna. – Odesa, 2013. – 286 p.
4. Bar-On R. (2006). The Bar-On model of Emotional-Social Intelligence (ESI). *Psicothema*, 18 (sup). P. 13-25.
5. Emotional Intelligence. (2010) MTD Training and Ventus Publishing ApS. Download free ebooks at bookboon.com.
6. Mayer J. D. and Salovey P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey & D. Sluyter (Eds.), *Emotional Development and Emotional Intelligence: Educational Implication* (P. 3-31). New York, NY: Basic Books.
7. Teachers' emotional intelligence: The impact of training / Special Issue Volume 8, Number 1, April 2016. P. 75-94.

Фогель Т. Н. Эмоциональный интеллект как гарантия эффективности учебного процесса

В ближайшей перспективе на рынке труда будут требоваться специалисты, которые умеют учиться на протяжении всей жизни, критически мыслить, ставить цели и достигать их, работать в команде, умеют конструктивно управлять эмоциями и владеют другими современными умениями. Было доказано, что профессиональные компетенции учителя, а именно эмоциональный интеллект, очень важны для эффективности учебного процесса. В наше время недостаточно внимания уделяется развитию учительского эмоционального интеллекта. Еще совсем недавно наблюдалось пренебрежение эмоциями в области образования. Ввиду того, что эмоциональный интеллект можно развивать у взрослых и что такое развитие способствует улучшению личностных, профессиональных и организационных результатов, развитие эмоционального интеллекта у будущих учителей – важное задание, которое должно быть включено в учебный процесс высших педагогических учебных заведений.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, эмоциональный интеллект учителя, профессиональное развитие, развитие эмоционального интеллекта.

Fogel T. M. Teachers' Emotional Intelligence as a guarantee of the effectiveness of the educational process

In the near future, the labor market will require specialists who can study throughout life, think critically, set goals and achieve them, work in a team, are able to manage emotions constructively and possess other modern skills. A growing number of studies have suggested that teachers' personal competencies, and more specifically Emotional Intelligence (EI), are particularly important for teacher effectiveness. In our time, not enough attention is paid to the development of teachers' emotional intelligence. There has been a neglect of emotions in the field of teaching. Considering that emotional intelligence can be developed in adults and that such development helps to improve personal, professional and organizational results, the development of emotional intelligence for future teachers is an important task that should be included in the educational process of higher educational institutions.

Key words: emotional intelligence; teachers' emotional intelligence; professional development; teachers' emotional intelligence development.